

Юрій Стецик

МОНАСТІРСЬКІ АРХИВИ ПЕРЕМИШЛЬЩИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА.

Сьогодні, коли відбувається відродження чернечого життя в Україні, коли відновлюються давні та відкриваються нові чернечі обителі, набуває певної актуальності проблема віднайдення та реконструкції довоєнних монастирських архівів. Однак доводиться констатувати невтішний факт про те, що монастирські архіви XVII–XVIII ст. практично не збереглися ні як окремі зібрання, ні як більш-менш компактні складові сучасних церковних фондів. Скласти уявлення про особливості їх функціонування, склад і зміст можна тільки через реконструкцію за допомогою збережених до наших днів копій архівних списків та гродських і земських судових актів.

Тому в цій статті ставимо собі за мету узагальнити поодинокі дотичні опрацювання реєстрів Лаврівського монастиря та доповнити їх відомостями списків, які вдалося віднайти в сучасних архівних церковних фондах м. Львова для реконструювання джерельної бази Лаврівського монастирського архіву. Саме на прикладі цього архіву маємо намір проілюструвати діяльність монастирських архівів Перемишльської єпархії впродовж XVII–XVIII ст.

Лаврівський архів уважався одним із найцінніших у Галичині та привертая увагу дослідників ще від початку XIX ст. (О. Сярчинський, Д. Зубрицький, Ф. Лобський та ін.)¹. Однак, дослідники Лаврівської чернечої обителі приділяли мало уваги спеціальному вивченню монастирського архіву. Так, В. Площанський у своїй розвідці обмжується коротенькими згадками про деякі важливі архівні документи², А. Петрушевич використовує фрагментарні уривки із не означеного ним лаврівського інвентаря XVII–XVIII ст.³ Також у виданні Актів земських і гродських, окрім відомого привілею короля Ягайла для перемишльського єпископа Атанасія (1407р.) та грамоти самбірського старости Сташка з Давидова (1422), не опубліковано жодного документа із лаврівського архіву, хоча більша його частина вже від початків XVII ст. складалася саме із перемишльських та львівських судових земських актів⁴.

М. Грушевський не вважав за потрібне використовувати документи лаврівського архіву для своїх джерельних студій про економічні відносини самбірської землі, оскільки вважав, що його вивченням займаються інші дослідники: О. Колесса – видавець лаврівських листків XII–XIII ст., В. Розов, який приїздив із Києва для вивчення грамот князя Лева та короля Ягайла, І. Свеніцький, В. Кревецький та ін.⁵ Однак до Першої світової війни дослідження лаврівського архіву не було завершено. Тільки згодом М. Голубець у вступі до своєї монографії про Лаврівський монастир виклав план структурної побудови свого⁶ дослідження, який передбачав подання у додатках до праці архівного індекса з важливими витягами із архівних документів. На перешкоді реалізації задумів стала Друга світова війна. Вже в пер-

ші дні радянської окупації, у вересні 1939 р., все багатівікове архівне багатство обителі зникло.

Тільки згодом у середовищі української еміграційної науки було зроблено певні спроби відтворити бодай перелік актів лаврівського архіву. Так, визначний дослідник василіянських монастирів о. Михайло Ваврик (ЧСВВ) на підставі збережених коротеньких заміток із лаврівського монастирського архіву, зроблених ним ще влітку 1932 р., уклад реєстр лаврівських актів від 1291 до 1803 рр.⁷

У сучасній українській історіографії також не приділялося спеціальної уваги вивченню реєстрів лаврівського монастирського архіву, навіть в окремих працях, присвячених дослідженню історії Лаврівського монастиря⁸.

Найдавніший із відомих лаврівських інвентарів подав А. Петрушевич у доповненнях до літопису, в якому віднаходимо перелік монастирських архівних документів⁹. Аналізуючи цей матеріал доходимо висновку, що описи документів було укладено у вигляді двотомного збірника міських актів, до якого також можна зарахувати книгу – реєстр землеволонів монастиря. Важко говорити про точний час постанови цього списку, однак можна припустити, що він був укладений, відповідно до останньої дати запису, не пізніше 1764 р.

Згодом лаврівський ігумен о. В. Роговський (1772 – 1781 рр.) у 1776 р. в перемишльському гродському та земському судах переписи актів, що стосувалися лаврівської обителі ще до пожежі в 1767 р. та доповнив двома іншими збірками документів, відлісаних з оригіналів у домашньому архіві для губерньського уряду у Львові та для Провінційної Управи ЧСВВ. Укладення цього списку відбулося згідно з розпорядженнями протоігумена о. Онуфрія Братковського (від 30.07.1773 р. та 29.06.1774 р.), які доручали провести в монастирях описи архівних документів та інвентаризацію актів у двох примірниках. Такі заходи були зумовлені намірами створення Центрального Василіянського Архіву у Почаївській Лаврі.

Загалом монастир дбав про власні архівні документи, про що свідчать численні маніфести у перемишльському гродському суді, зумовлені частими пожежами (1707, 1767 рр.), які призводили до втрати актів, що засвідчували права та привілеї чернечої обителі.

Продовжив розпочату справу о. Корнелій Срочинський, відомий василіянський історіограф та лаврівський ігумен (1781–1788), здійснивши укладення досить детального реєстру місцевого архіву у трьох книгах, який до 1939 р. зберігався у святооноуфрійській бібліотеці у Львові ("Liber Privilegiorum et Inscriptionum Monasterii Lawroviensis", "Privilegia Fundationis Monasterii Lawroviensis OSBM (1291–1767 r.)" "Бібліограф Лавровського Монастиря").

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Узагальнив справу своїх попередників отець-настольник Маріян Говінський, який уклав "Inventarz Klasztoru Lawrowskiego ZSBM" (1804 г.). Цей інвентар до початку Другої світової війни зберігався у Львівській святоюфрійській бібліотеці і, на думку тогочасного дослідника М. Голубця, був найстарішим із збережених лаврівських інвентарів з докладним переліком прав, привілеїв, маєтностей, оренд, скарбів монастирської ризниці та описом усіх забудов.

Згодом, у 1806 р., о. Маріян Говінський зредагував новий, докладніший список архівної документації Лаврівської обители під назвою "Protocolum Gestorum in monasterio Lawrow. Pars I et II". Складався він із двох об'ємних, гарно опрацьованих фоліантів, з яких тільки перший був уповні записаний та містив тексти монастирських актів від 1291 р. до 1806 р. у хронологічній послідовності. Крім того, на перших його сторінках, пізніше вписано ряд невідомих о. Говінському актів на підставі їхнього виказу, зробленого німецькою мовою для управління самбірського циркулу в 1845 р. Це були два привілеї Сигізмунда Августа (1561 р.), королівські грамоти (1614, 1678, 1698, 1701, 1726 рр.) та дві протестації римокатолицьких ієрархів (1641, 1642 рр.) проти передачі лаврівського монастиря православному перемишльському владіці, виписані з Корони метрики 1784 р.

Одночасно о. Говінський виготовив "Специфікацію" монастирських дібр у Лаврові, Висоцьку Вишнім та Біліні Великій, які вписав у домашню хроніку, а згодом влітку 1805 р. відіслав до фіскального уряду для запису в домінікальних книгах¹⁰.

До наших днів дійшли кілька списків, які дозволяють зробити спробу реконструкції лаврівського монастирського архіву. Із 1764–1765 рр. збереглися протоколи візитаций монастирів, до яких долучено описи архівної документації, завірені візитатором, протоконсультором Провінції о. Іннокентієм Магковським (ЧСВВ). Зокрема він відзначає задовільний стан ведення архівної справи у лаврівському монастирі¹¹. Також збереглася збірка привілеїв Лаврівського монастиря, до якої увійшли списки XVIII ст., укладені різними особами¹².

Таким чином, маємо певні джерельні підстави для реконструкції лаврівського монастирського архіву, типового серед інших василіянських монастирів Перемишльської єпархії у XVIII ст.

Монастирська документація лаврівського архіву згрупована здебільшого в кілька тематичних збірок (сумаріїв). Розглянемо коротко виявлений під час вивчення інвентарних описів Лаврівської обители різноманітний активний матеріал. Передусім це цілий корпус фундаційних документів, до якого увійшли великокнязівські та королівські грамоти, привілеї, листи про надання та підтвердження, а також тестаменти. До другого сумарію була вписана документація фінансово-господарської діяльності монастиря: дарчі записи, грошові позички із заставою ґрунту або майна (ассекурації), акти про розмежування землеволодінь, угоди про земельні об-

міни та про фінансові позички для віруних із заставою їхньої землі. Однак основний пласт цієї збірки документів складають судові акти: різноманітні судові позови про порушення прав там привілеїв монастиря (найчастіше це були повідомлення про свавільні захоплення монастирських земельних наділів, про несплату фінансових боргів на користь монастиря, скарги місцевих ігуменів на зловживання посесорами своїх обов'язків, про різні мхові суперечки й кривди для монастиря із боку урядовців Самбірської економії) та рішення самбірського суду. До третьої збірки було включено передусім архівну документацію колишніх сусідніх монастирів, які у XVIII ст., внаслідок реформування ЧСВВ, були інкорпоровані до лаврівського монастиря (Висоцьке Вишне, Білина) та документація, пов'язана із монастирськими послідовцями у селах Лінина, Нанчілка, Букова, Білина Мала¹³.

На сторінках архівних документів досить часто фігурують, значно частіше, ніж імена ченців, представники місцевих шляхетських родів Височанських, Созанських, Комарницьких, Блажовських, Устрицьких, Яворських, Турецьких, Калиновських, Погорецьких, Матківських, Чернецьких, Уруських, Гулянецьких, Розвадовських, Борковських, Дверницьких, Нагуєвських, Кропивницьких, Милецьких, Снопковських, Терлицьких, Волошиновських, Товарницьких (останні були шляхтичами-поповичами у королівському селі Лінина Велика). Дрібна шляхта перебувала із монастирем у певних відносинах чи то через свої пожертвування, чи то через заставу свого ґрунту для отримання фінансової позички або ж через судові земельні суперечки. Поряд із тим, згадуються назви місцевостей, якими володіли згадані шляхетські роди і котрі перебували певний час в руках монастиря, як застава за грошові позички. Домінують переважно навколишні населені пункти: Перемишль, Медика, Самбір, Терло, Волошинова Воля, Нанчілська Воля, Телятичі, Унятичі, Турка, Тур'є, Ільники, Мокряни, Шашаровні, Букова, Гординя, Білина Мала, Росохи, Кропивник, Магерів, Борки та ін.

Фундаційна документація, яка посідала першорядне значення у діяльності монастиря, видавалася, підтверджувалася та переглядалася польськими королями, такими як Ягайло, Сигізмунд I, королева Бона, Сигізмунд Август, Сигізмунд III, Владислав IV, Ян III Собеський, Август II, Станіслав Август.

У документальних свідченнях лаврівського архіву помітними є урядовці різних рангів, представлені кризь призму юридично-правових взаємовідносин між монастирем та суспільно-політичними владними інституціями: старости Самбірської економії Станіслав Одровонж, Микола Данилович, державці Самбірської економії Петро Слотовський, Єрмолай Лігенза, маршалок Вишньського сеймику Василь Устрицький, посесори сіл Волошинова Воля та Мала Лінінка Пюрковський, Рейтаровський. Однак провідну роль в документальному оформленні відповідних соціально-економічних відно-

син монастиря із місцевим соціумом відіграла передусім церковна адміністрація: перемишльські єпископи Іларіон, Лаврентій Терлецький, Антоній Радилівський, Арсеній Брилинський, Атанасій Крупецький, Антін Винницький, Інокентій та Юрій Винницькі, Єронім Устрицький та цумсн лаврівського монастиря оо. Венямин Стебельський, Йосафат Тисовський, Василь Баранецький, Єзекеїл Худецький та ін.

Разом із цим на сторінках архівних документів фігурують монастирі Перемишльської єпархії, які підтримували постійні відносини із Лаврівською обителлю та разом із нею у першій половині XVIII ст. спричинилися до процесу творення Руської Провінції ЧСВВ, чому передувало видання цілого ряду спільних постанов, рішень, наказів, які й стали з часом складовою документації лаврівського архіву (це василіяніські монастирі у Добромилі, Топільниці, Лівині, Летні, Дерезичах, Чернеліві, Смільниці, Спасі, Білинці, Мокрянах, Перемишлі, Щеплотях та в інших місцевостях)¹⁴.

Значно менші, згадані монастирі також створювали свої архіви, про що переконливо свідчать інвентарні описи монастирів, які увійшли до опрацьованих нами візитаций (1764–1765)¹⁵. При порівнянні документів різних монастирських архівів, можна дійти висновку про те, що в монастирях зберігалася типова для певних історичних епох документація.

У наш час з'явилася можливість проведення часткової реконструкції монастирських архівів Перемишльської єпархії (XVII–XVIII ст.), яка базуватиметься на списках реєстрації монастирської документації, біль-

шість якої була облятована у гродських та земських судах (Перемишльських, Львівських, Галицьких, Жидачівських, Буських). Віднайдення та вивчення цього пласту актового матеріалу дозволить сучасному дослідникові опосередковано простудіювати різні аспекти життя суспільства Карпатського Підгір'я.

¹ Голубець М. Лаврів (Історико-археологічна студія) // Записки Чину Святого Василя Великого (далі ЧСВВ). – Жолква, 1926–1927. – Т. II–III. – С. 30–69, 317–335.

² Плоцанський В. Лавровь, село і монастирь в Самборскомъ округу // Наук. сб. Галицько-Руской Матці. – Львов, 1866. – С. 318–339.

³ Петрушевич А. Дополнения ко Сводной Літописи 1600–1700. – Львов, 1891. – С. 656.

⁴ AGZ. – Т. VII. – Ч. 25, 32. – С. 50–51, 63–64.

⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. V. – К., 1994. – С. 340–342.

⁶ Голубець М. Вказана праця. – С. 35–36.

⁷ Ваарик М. (ЧСВВ) з Лаврівського дипломатара (Спроба реєстру лаврівських актів до 1806р.) // *Analecta OSBM.* – Ser. II. – Vol. III. – Fasc. 3–4. – Romae, 1960. – S. 404–428.

⁸ Швед М. Стаський та Лаврівський монастирі – осередок духовності й культури в Галичині. – Л., 2000. – 122 с.

⁹ Петрушевич А. Вказ. праця.

¹⁰ Ваарик М. (ЧСВВ). Вказ. праця.

¹¹ ЦДАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1917, арк. 581–590.

¹² ВР ЛПБ ім. В. Стефаніка НАН України, ф. 3, оп. 1, спр. 118/1, арк. 18.

¹³ ЦДАЛ, ф. 201, оп. 46, спр. 1917, арк. 581–590.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само, арк. 57–58 зв., 265–266, 487–491 зв., 563–565, 572–573 зв., 574–576 зв., 577–580 зв.